

DETSKÉ PREKONCEPTY O FENOMÉNOCH ČITATEĽSKEJ GRAMOTNOSTI.

PRESTAVENIE VEDECKÉHO PROJEKTU

CHILDREN'S PRECONCEPTIONS REGARDING READING LITERACY PHENOMENA: PRESENTATION OF A RESEARCH PROJECT

Milena LIPNICKÁ, Július LOMENČÍK

Hlavným cieľom projektu (VEGA č. 1/0505/24) je skúmať prekoncepty detí o fenoménoch čitateľskej gramotnosti na výstupe z predprimárneho vzdelávania a interpretovať získané poznatky v kontexte rozvoja pedagogickej teórie a praxe. Výskum sa zameriava na identifikáciu a analýzu významov, ktoré deti pripisujú vybraným pojmom súvisiacim s čitateľskou gramotnosťou, ako aj na spôsob, akým týmito pojmom rozumejú. Kľúčovou metódou zberu údajov je polo štruktúrovaný rozhovor orientovaný na sémantickú analýzu detských výpovedí. Výber skúmaných pojmov bol realizovaný prostredníctvom Delfskej metódy s cieľom ich precíznej operacionalizácie v súlade s vymedzeným výskumným problémom. Na spracovanie a interpretáciu údajov z individuálnych rozhovorov bola použitá kvalitatívna obsahová analýza. Výskum bol realizovaný (2023 – 2025) v prostredí materských škôl na základe informovaných súhlasov riaditeľov a zákonných zástupcov detí. Výsledky výskumu poskytnú odpovede na formulované výskumné otázky a v roku 2026 budú diskutované v kontexte relevantných teoretických východísk, aktuálneho stavu pedagogickej praxe a originálnych výskumných zistení. Prínosom projektu bude výskumne podložený systém poznania o úrovni detských prekonceptov v oblasti čitateľskej gramotnosti, ktorý môže byť využitý pri tvorbe edukačných stratégií, inovácii kurikula a v ďalšom pedagogickom výskume. Výsledky projektu budú publikované vo vedeckej monografii (2026).

1 Úvod

Skúmanie detí predstavuje významný predpoklad zvyšovania senzitivity pedagógov vo vzťahu k ich individuálnym potrebám, možnostiam a rozvojovému potenciálu. Dieťa stojí v centre edukačného procesu na jeho začiatku, v priebehu i na jeho konci (Loudová Stralczyńská, 2019), čo implikuje potrebu systematického prepájania vzdelávacieho procesu s diagnostickými a výskumnými procedúrami. Poznatky o dispozíciách a potencialitách osobnostného rozvoja dieťaťa sú kľúčové pre zabezpečenie kvality a efektívnosti vzdelávania (Kasáčová et al., 2016).

Skúmanie detských poňatí pojmov z pedagogického hľadiska predstavuje metodologicky náročnú, do istej miery „rizikóvu“ výskumnú cestu. Vyžaduje si dôkladný teoretický rozhľad výskumníka a precízne koncipovaný výskumný dizajn, ktorý minimalizuje riziko redukcie pedagogickej problematiky na čisto psychologické alebo lingvistické interpretácie bez dostatočného poznatkového zázemia. Napriek týmto rizikám považujeme výskum detského porozumenia významu slov a pojmov za nevyhnutný, keďže rozvoj reči, vyučovanie materinského jazyka a úspešnosť osvojovania nových poznatkov v rôznych oblastiach vzdelávania sú úzko späté s porozumením jazykovým významom (Vužňáková, 2018). Význam pedagogického skúmania detských poňatí pojmov potvrdzujú aj aktuálne empirické zistenia publikované Lipnickou (2024) a Lipnickou a Vrábľovou (2024).

2 Ciele riešenia projektu

Hlavným cieľom projektu je skúmať preconcepty detí o fenoménoch čitateľskej gramotnosti na výstupe z predprimárneho vzdelávania a interpretovať získané poznatky v kontexte rozvoja pedagogickej teórie a pedagogickej praxe. Projekt je koncipovaný ako longitudinálne riešený výskumný zámer rozpracovaný do jednotlivých etáp podľa rokov riešenia.

2024

1. *Vytvoriť konceptuálny teoretický rámec výskumu a objasniť vzťahy medzi kľúčovými prvkami relevantných teoretických východísk.*
2. *Identifikovať pojmy konkretizujúce fenomény čitateľskej gramotnosti prostredníctvom Delfskej metódy realizovanej v dvoch kolách s cieľom dosiahnuť expertný konsenzus.*
3. *Vypracovať obsahovú a procesnú štruktúru polo štruktúrovaných rozhovorov vrátane metodického postupu ich realizácie v pedagogickej praxi.*

2025

4. *Zorganizovať a realizovať polo štruktúrované rozhovory s deťmi v povinnom predprimárnom vzdelávaní v materských školách.*
5. *Transkribovať autentické výpovede detí a podrobiť ich kvalitatívnej obsahovej analýze.*
6. *Analyzovať detské preconcepty, identifikovať signifikantné výroky vzťahujúce sa k skúmanému fenoménu a zoskupiť ich do tematických celkov.*

2026

7. *Analyzovať vzťahy medzi identifikovanými témami a integrovať výsledky analýzy do systému tvrdení relevantných pre pedagogickú teóriu a prax.*
8. *Interpretovať a diskutovať výsledky výskumu a publikovať ich vo vedeckej monografii.*
9. *Zorganizovať odborné sympóziu a prezentovať výsledky projektu v závere riešenia projektu aj v recenzovanom zborníku.*

3 Dizajn kvalitatívneho výskumu

Predmetom výskumu boli autentické výroky 5 – 6-ročných detí v povinnom predprimárnom vzdelávaní, ktoré reprezentujú ich individuálne poňatia pojmov ako fenoménov čitateľskej gramotnosti. Výskum odpovedal na otázky:

- *Aké preconcepty prevládajú vo výpovediach detí o pojmach?*
- *Aké sú charakteristiky fenoménov čitateľskej gramotnosti?*
- *Ktoré sú výnimočné, neopakujúce sa detské poňatia pojmov?*
- *Aké sú charakteristiky syntaxe výpovedí detí o pojmach?*

Kvalitatívny výskum umožnil zhromaždiť autentické detské výpovede o skúmaných pojmach vo forme viet a tieto následne analyzovať indukčným postupom. Výskumná stratégia bola zvolená s cieľom hlbšieho porozumenia významom, ktoré deti pripisujú fenoménu čitateľskej gramotnosti, ako aj spôsobu, akým tieto fenomény konceptualizujú vo svojom každodennom živote.

Skúmanie bolo koncipované ako:

- *praktické* – realizované v známom prostredí detí v materských školách, s dôrazom na zasadenie zistení do kontextu života a edukačných skúseností detí z výskumnej vzorky;

- *participatívne* – realizované prostredníctvom prirodzeného rozhovoru dieťaťa so známou osobou, triednou učiteľkou, čím sa vytvorili priaznivé podmienky pre spontánnosť a autenticnosť detských výpovedí;
- *systematické* – založené na dôslednej, cieľavedomej a metodologicky premyslenej práci výskumného tímu, ktorej význam presahuje aktuálny výskum a má potenciál prispieť k rozvoju pedagogickej vedy;
- *hlbkové* – zamerané na porozumenie významovým štruktúram detských poňatí pojmov (fenomérov) čitateľskej gramotnosti;
- *holistické* – reflektujúce rôznorodosť charakteristík skúmaného fenoménu vrátane jeho špecifik a individuálnych odlišností, s cieľom vytvoriť komplexný obraz detského porozumenia;
- *flexibilné* – otvorené začleneniu neplánovaných, avšak významovo relevantných zistení (napr. syntaktickej analýzy detských výpovedí), ktoré prispeli k hlbšej interpretácii fenoménov čitateľskej gramotnosti detí (Severini & Kostrub, 2018).

Kvalitatívna stratégia zároveň umožnila nahliadnuť do súčasného života detí a interpretovať ho z ich perspektívy v jednej z kľúčových oblastí rozvoja ich kultúrnej gramotnosti. Každá detská výpoveď bola chápaná ako nositeľ subjektívneho poňatia (prekonceptu) skúmaného fenoménu.

Zabezpečenie kvality výskumu

Základnou, hoci metodologicky náročnou podmienkou realizácie výskumu bolo zabezpečenie validity, reliability a objektivity kvalitatívneho výskumu. Potenciálne riziká boli cielene eliminované prostredníctvom precízneho plánovania všetkých fáz výskumného procesu, ich dôslednej implementácie a systematického vyhodnocovania. Východiskovým krokom bolo vytvorenie teoretického rámca výskumu a objasnenie vzťahov medzi kľúčovými prvkami relevantných teoretických konceptov. Následne boli diskutované vhodné metódy získavania a spracovania výskumných údajov. Súčasne boli prostredníctvom Delfskej metódy identifikované pojmy konkretizujúce fenomény čitateľskej gramotnosti. Cieľom bolo získať obsahovo bohaté a autentické detské výpovede prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov (Kasáčová et al., 2017).

Výskum založený na induktívnom postupe prebiehal v nasledovných etapách:

1. vymedzenie výskumného problému,
2. teoretické zdôvodnenie jeho riešenia,
3. voľba metodologického postupu,
4. výber výskumnej vzorky detí,
5. zber a analýza výskumných údajov,
6. zabezpečenie dôveryhodnosti výskumu,
7. rešpektovanie etických princípov,
8. formulovanie záverov a teoretických implikácií.

V súlade s Kasáčovou et al. (2017) považujeme kvalitatívny výskum zameraný na dieťa za metodologicky náročný proces, ktorý si vyžaduje dôsledné, premyslené a precízne plánovanie, realizáciu aj vyhodnotenie jednotlivých výskumných krokov. Táto náročnosť vyplýva zo špecifik detského účastníka výskumu, potreby citlivého prístupu a interpretácie detských výpovedí v ich prirodzenom sociálnom a edukačnom kontexte.

Výskum detských poňatí pojmov z pedagogického hľadiska je však metodologicky náročný a eticky „rizikový“, pretože si vyžaduje široký teoretický prehľad výskumníka a schopnosť odlíšiť pedagogické aspekty od psychologických či lingvistických prístupov. Nesprávne interpretácie môžu viesť k neadekvátnemu uchopeniu vzťahu medzi myslením a jazykom v pedagogickom kontexte. Napriek týmto výzvam Vužňáková

(2018) upozornila, že poznanie porozumenia významu slov je zásadné pre rozvoj reči, osvojovanie materinského jazyka a nadobúdanie poznatkov v iných oblastiach vzdelávania. Schopnosť detí chápať a používať pojmy totiž priamo ovplyvňuje ich kognitívny, jazykový aj učebný pokrok.

4 Záver

Súčasnú deti vyrastajú a osobnostne sa rozvíjajú v podmienkach dynamických sociálnych, kultúrnych, technologických a edukačných zmien, ktoré výrazne ovplyvňujú aj podobu a nároky na rozvoj čitateľskej gramotnosti. Poznanie toho, čo deti o jej fenoménoch vedia, aké majú skúsenosti a aké predstavy si v tejto oblasti vytvárajú, by malo predstavovať východisko pre plánovanie, realizáciu a aktualizáciu školskej výučby, najmä na úrovni štátnych kurikulárnych dokumentov. Ich tvorba by mala byť systematicky podložená výsledkami empirických výskumov zameraných na dispozície detí a ich poňatie pojmov. Na tomto základe možno vytvárať podmienky pre zmysluplné, aktívne a efektívne učenie sa dieťaťa. Výskumy detských prekonceptov z psychologického, lingvistického a pedagogického hľadiska preto považujeme za nevyhnutné. Za kľúčové považujeme pedagogicky reflektovať detské prekoncepty fenoménov čitateľskej gramotnosti a na ich základe optimalizovať jej rozvíjanie v materských školách a zabezpečiť kontinuitu podpory čitateľskej gramotnosti na začiatku primárneho vzdelávania. Programovanie inštitucionálneho učenia sa detí na základe odhadov, a nie na základe aktuálnych výskumných poznatkov o ich myslení, skúsenostiach a predstavách, predstavuje neadekvátnu edukačnú stratégiu. Tento deficit sa pravdepodobne odráža aj vo výsledkoch testovania čitateľskej gramotnosti žiakov. Popri normovaní kompetencií pretrvávajú nedostatok výskumne podložených informácií o štruktúre detských skúseností a predstáv. Výsledky nášho výskumu rozširujú teoretickú bázu problematiky čitateľskej gramotnosti v predprimárnom a primárnom vzdelávaní a vytvárajú východiská pre návrhy pedagogických riešení. Zároveň potvrdzujú potrebu realizácie pedagogických výskumov priamo s deťmi ako nevyhnutného zdroja poznania pre rozvoj pedagogickej vedy i praxe.

Literatúra

- Kasáčová, B., et al. (2016). *Deti na prahu vzdelávania: Dôvody a možnosti ich skúmania*. Belianum.
- Kasáčová, B., et al. (2017). *Deti na prahu vzdelávania: Výskumné zistenia a pedagogické inšpirácie*. In *Deti na prahu vzdelávania* (pp. 55–74). Belianum.
- Lipnická, M. (2024). Children's ideas about symbols of Slovak statehood. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1), 103–107.
- Lipnická, M., & Vrábľová, A. (2024). Analysis of children's conceptions of concepts at the end of pre-primary education. *International Journal of Arts, Humanities & Social Science*, 5(8), 80–84.
- Loudová Stralczyńska, B. (2019). Podněty pro rozvoj přírodovědné pregramotnosti v kontextu projektového akčního výzkumu a mezinárodní komparace. In *Rozvoj pregramotnosti v předškolním vzdělávání* (pp. 56–68). Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

doc. PaedDr. Milena LIPNICKÁ, PhD.

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta
Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica, Slovenská republika
milena.lipnicka@umb.sk

doc. PaedDr. Július LOMENČÍK, PhD.

Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta
Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika
julius.lomencik@umb.sk